

Maktabgacha Ta'lim Tashkilotlarida "Eko-Sanitar Kun"ni Tashkil Qilishning Pedagogik Ahamiyati

YALG'ASHEVA GULNOZA TOLIBOVNA

Samarqand viloyati Ishtixon tumani
5-maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik ongini shakllantirish maqsadida "Eko-Sanitar Kun"ni tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari tadqiq qilingan holda tadqiqotda "Eko-Oila Kuni", "Eko-Radio Kuni" kabi innovatsion shakllarning ekologik tarbiyaga ta'siri, shuningdek, chiqindilarni tashkilotli tashlash, tabiatni muhofaza qilish kabi mavzular bo'yicha amaliy tajribalar tahlil qilinadi va samarali yechimlar berib boriladi. Maqolada 2020-2025-yilgacha o'quv yilida Samarqand shahridagi 5-DMTT bog'chada o'tkazilgan eksperiment natijalari keltirilgan bo'lib, ular shuni ko'rsatadiki, "Eko-Sanitar Kun" tashabbusi bolalarning ekologik faolligini 72% ga oshirgan va shuningdek, tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim muassasalarida ekologik tarbiyani tizimli tashkil etish uchun metodik tavsiyalar bilan yakunlanadi.

Kalit so'zlar: eko-sanitar kun, maktabgacha ekologik tarbiya, chiqindilarni tashkilotli tashlash, eko-oila kuni, eko-radio kuni, tabiatni muhofaza qilish, ekologik o'yinlar, atrof-muhitni asrash, barqaror rivojlanish, bolalarning ekologik faolligi

KIRISH

Zamonaviy ekologik rivojlanish sharoitida yosh avlodni atrof-muhit muammolariga nisbatan ogohlantirish va ularni xabardor qilish katta ahamiyatga ega. BMT ma'lumotlariga ko'ra, har yili 14 million tonna chiqindi suv havzalariga tushadi. Maktabgacha yosh – bu bolalarning qarashlari va xulq-atvorining shakllanish davri, shu sababli "Eko-Sanitar Kun" kabi tashabbuslar orqali ularga quyidagilar o'rgatiladi:

1. Chiqindilarni to'g'ri va bilish asosida tashlash
2. Tabiat resurslarini tejash
3. Atrof-muhitga g'amxo'rlik bilan munosabat qilish

ADABIYOTLAR METODOLOGIYASI

Tadqiqotning dolzarbligi: O'zbekistonda chiqindilarni qayta ishlash darajasi 12% ni tashkil etadi (Ekologiya vazirligi, 2023), shu sababli ekologik tarbiyani bugundan boshlash zarur.

2. Nazariy Asoslar

2.1. "Eko-Sanitar Kun" Kontsepsiyasi

Bu – bolalarga quyidagilarni o'rgatishga qaratilgan tizimli tadbir:

Еко-Оила Кuni: Ota-onalar bilan birgalikda ekologik loyihalar (masalan, uyda chiqindilarni ajratish.) Bog'chada bu kuni bolalar va ota-onalar uchun qiziqarli, foydali va ekologik ongni shakllantiradigan tarzda o'tkazish mumkin:

1. Qayta ishlash (recycling) burchagi

Ota-onalar va bolalar eski gazeta, plastik butilka, yoki boshqa chiqindilardan yangi narsa yasashadi (masalan, qog'ozdan gul, plastikdan qafascha).

2. Tabiatga sayr / Daraxt ekish

Bolalar va ota-onalar bog'cha hovlisida birga daraxt yoki gul ekishadi. Har bir oila o'z daraxtiga ismi yozilgan yorliq qo'yadi.

3. Oziq-ovqat isrofi haqida suhbat

Ota-onalar ishtirokida bolalarga ortiqcha ovqat isrof bo'lishining oldini olish haqida kichik teatrlashtirilgan sahna ko'rinishi tayyorlash mumkin.

4. "Oila va tabiat" rasmlar tanlovi

Har bir bola ota-onasi bilan birga tabiat yoki ekologiyaga oid rasmlar chizadi. Eng chiroyli rasmlar devorga osiladi.

5. "Еко qasamyod"

Bolalar va ota-onalar birga tabiatni asrash, chiqindini yerga tashlamaslik, suvni tejashga oid kichik qasamyod aytishadi.

6. Eko oila viktorinasi yoki quiz

Ota-onalar va bolalardan iborat jamoalar ekologiya, chiqindilar, daraxtlar haqida savollarga javob berishadi.

6. Sog'lom taomlar yarmarkasi

Har bir oila uyda tayyorlagan sog'lom, tabiiy mahsulotlardan tashkil topgan kichik "eko taom" bilan ishtirok etadi.

Еко-Radio Kuni: Bolalarning radio orqali ekologik xabarlar tarqatishi ("Daraxtlarni sindirmang!", "Chiqindilarni ko'chaga tashlamang!").Quyida tarbiyachilar ishtirokidagi Eko-Radio kuni uchun faoliyatlar va ssenariy g'oyalari:

"Bog'cha FM: Eko-Radio Kuni" ssenariy g'oyalari (tarbiyachilar uchun)

1. Radio boshlanishi

Tarbiyachi 1 va 2 "radio boshlovchi" sifatida chiqishadi:

– Assalomu alaykum, aziz tinglovchilar! Siz bilan Bog'cha FM radiosida – EKO KUN!

– Bugun siz bilan tabiat haqida suhbatlashamiz, ekologik foydali maslahatlar beramiz, eko-xitlarni eshittiramiz!

2. Eko maslahatlar (har bir tarbiyachi 1 ta qisqa maslahat beradi)

– Men darslarda bolalar bilan "qayta ishlash" haqida gaplashaman.

– Har dushanba "eko-ertalabki suhbat" o'tkazamiz – suvni tejash haqida.

– Bolalarni oziq-ovqat isrofini tushunishga o'rgatamiz.

3. Eko yangiliklar (1 tarbiyachi yangiliklar o'qiydi)

– Bugun bog'chamizda 10 ta gul ekildi.

- Chiqindilarni ajratish qutilari joylashtirildi.
- Bolalar qayta ishlangan materiallardan ajoyib ishlanmalar tayyorlashdi.

4. Qiziqarli intervyular (tarbiyachilar o‘zaro intervyu qiladi)

Misol:

- Siz bolalarga ekologiyani qanday o‘rgatasiz?
- Uyda ekologik odatlaringiz qanday?
- Sizningcha, eng muhim eko-odat nima?

5. Musiqa tanaffusi (fon musiqasi qo‘yiladi)

Ertakcha ohangli eko-mavzudagi qo‘shiq yoki musiqali she‘r.

6. Ekologik maqollar viktorinasi

Tarbiyachi savol beradi, boshqasi javob beradi yoki tinglovchilarga murojaat qiladi:

- “Suv – hayot manbai” degan maqolni qanday tushunasiz?
- Daraxt haqida maqol ayting.

Jadval 1. Eko-Sanitar Kunining tarkibiy qismlari

Tadbir turi	Vaqt	Ishtirokchilar	Pedagogik maqsad
Eko-Oila Kuni	Har oyning 1-dushanbasi	Bolalar + otalarni	Oilada ekologik odatlarni shakllantirish
Eko-Radio Kuni	Har chorakda 1 marta	Katta yoshli bolalar	Jamoatchilik fikrini shakllantirish

2.2. Xalqaro Tajribalar

Shvetsiya: "Återvinningsdag" (Qayta ishlash kuni) – bolalar chiqindilarni ranglariga qarab ajratishni o‘rganadi

Yaponiya: "Mottainai" loyihasi – resurslarni isrof qilmaslik g‘oyasi

3. Amaliy Qo‘llash Usullari

3.1. "Eko-Oila Kuni" Tashkiloti

Misol: "Mini ekologik stansiya" loyihasi

Muammo: Uyda chiqindilar aralashib ketadi

Yechim: 3 xil qutilar (organik/qog‘oz/plastik) foydalangan holda ularni ajratishni va o‘yinlar orqali bilimlarni mustahkamlashni o‘rgatadi.

Natija: Oilada bolalar chiqindilarni ajratishni o‘rganadi

Diagramma 1. Eko-Oila Kunining samaradorligi

Quyidagi foydalanish ko‘rsatgichi (foizlarda)

Chiqindilarni ajratish ko‘nikmasi:

Tadbirdan oldin – 28%

Tadbirdan keyin – 65%

3.2. "Eko-Radio Kuni"ning Innovatsion Jihatlar

Bolalar tomonidan tayyorlangan radio dasturlar (3-5 daqiqalik mikrosketchlar)

Mavzular:

"Daraxt – nafasimiz"

"Suvni sarflash – vatanni sevish"

Audio 1. Radio dasturidan parchalar:

"Salom do'stlar! Bu Eko-Radio Kuni. Bilasizmi, bir plastik shisha 500 yilda chiriyadi! Chiqindilarni ko'chaga emas, maxsus qutilarga tashlang!"

4. Tadqiqot Natijalari

2020-2025- yillarda Samarqandagi 5-DMTT bog'chasida o'tkazilgan eksperiment:

Jadval 2. Eko-Sanitar Kunining samaradorligi

Ko'rsatkich	Tadbirdan oldin (%)	Tadbirdan keyin (%)	O'sish (%)
Chiqindilarni to'g'ri tashlash	31	73	+42
Daraxtlarni himoya qilish	45	82	+37
Suvni tejash	38	67	+29

Statistika: 85% ota-onalar ushbu tadbirlarni ijobiy baholagan (So'rovnoma, N=200).

5. Tavsiyalar

1. Har oyning birinchi dushanbasini "Eko-Sanitar Kuni" deb e'lon qilish

2. Har bir bog'chada "Ekologik patrul" guruhini tashkil etish

3. Ota-onalar uchun "Yashil oila" sertifikatini joriy etish

Maktabgacha Ta'limda Eko-Sanitar Kunini Rivojlantirish: Innovatsion Yondashuvlar va Keng Qamrovli Tadbirlar Tizimi

MUHOKAMA VA NATIJALAR

6. Eko-Sanitar Kunining Tarkibiy Qismlari va Ularni Tashkil Etish Metodikasi

6.1. "Eko-Labirint" O'yin Dasturi

Bog'cha hududida tashkil etiladigan interfaol stansiyalar tizimi:

Jadval 3. Eko-labirint stansiyalari va ularning maqsadlari

Stansiya nomi	Vazifa	Qo'llaniladigan usullar	Pedagogik samaradorlik
"Aqli chiqindilar"	Chiqindilarni rangli qutilariga ajratish	Haptic (sezgiy) o'yinlar	89% samaradorlik
"Suv qutqaruvchilari"	Suzuvchi qurilmalardan suv oqishini oldini olish	Eksperimental vazifalar	76% samaradorlik
"Daraxtlar shifokori"	Daraxtlarni parvarish qilish (suv berish, barglarni tozalash)	Amaliy mashg'ulotlar	82% samaradorlik
"Tabiat	Bog'dagi	Kuzatuv va	68%

Stansiya nomi	Vazifa	Qo‘llaniladigan usullar	Pedagogik samaradorlik
detektivlari"	ekologik muammolarni aniqlash	tahlil	samaradorlik

Amaliy misol: "Aqli chiqindilar" stansiyasida bolalar maxsus sensorga ega qutilar bilan ishlaydi. To‘g‘ri chiqindi tashlanganida qutilar "rahmat" degan ovoz chiqaradi.

6.2. "Eko-Teatr" Faoliyati

Bolalar tomonidan tayyorlanadigan spektakllarning pedagogik jihatlari:

"**Agar daraxtlar gapira olsa**" - antropomorfizm usuli orqali tabiatga nisbatan hamdardlikni rivojlantirish

"**Chiqindilar qirolichasi**" - qiyofalashgan chiqindilar obrazida ifloslanish muammosini tushuntirish

"**Suv tomchisining sarguzashtlari**" - suv aylanishi va uni tejash muhimligi haqida hikoya

Diagramma 2. Eko-teatr spektakllarining ta’sir ko‘rsatkichi (2023 yil monitoringi)

Ushbu holat koefitsientlarda:

Hamdardlik tuyg‘usining oshishi: 78%

Ekologik xulq-atvordagi ijobiy o‘zgarishlar: 65%

Ijodiy ifodachilikning rivojlanishi: 83%

7. "Eko-Sanitar Kun"ning Psixologik-Pedagogik Ta’siri

7.1. Kognitiv Rivojlanishga Ta’siri

Piagetning kognitiv rivojlanish nazariyasi asosida tahlil:

Sensorimotor bosqich (2-4 yosh):

Tabiat ob'ektlari bilan bevosita ishlash

Chiqindilarning xususiyatlarini sezgiy o‘rganish

Operatsion oldi bosqich (4-7 yosh):

"Nima uchun?" savollariga javob topish

Sodda ekologik bog‘liqliklarni tushunish

Jadval 4. Yosh guruhlariga moslashtirilgan vazifalar

Yosh guruhi	Kognitiv xususiyatlar	Mos vazifa turi
3-4 yosh	Konkret tafakkur	Chiqindilarni rangiga qarab ajratish "Agar chiqindi
4-5 yosh	Tasavvur qobiliyati	bo‘lmasa" mavzusida rasm chizish "Nima uchun daraxtlar
5-6 yosh	Mantiqiy fikrlash boshlanishi	kerak?" mavzusida muhokama

7.2. Emotsional-Social Rivojlanishga Ta'siri
Vygotskiyning ijtimoiy o'rganish nazariyasi asosida:

Hamkorlikda ishlash (Eko-patrullar tarkibida)

Mas'uliyat hissi (Daraxtlarni qo'riqlash vazifasi)

Ijtimoiy loyihalarda ishtirok (Eko-Radio Kuni)

8. O'zbekiston Bog'chalarida Innovatsion Tajribalar

8.1. Samarqanddagi "Yashil Bog'cha" Loyihasi

2023-yil tajribasi natijalari:

Har oy 1 marta "Eko-Sanitar Kun" o'tkazilishi

150 ta yangi daraxt ekilishi

Bog'cha chiqindilarining 60% qayta ishlanishi

Diagramma 3. Samarqand tajribasining natijalari

Ushbu tajriba koefitsiyentlarda:

Atrof-muhitga nisbatan ijobiy munosabat: +54%

Ota-onalarning ishtiroki: 72%

Resurslarni tejash darajasi: 45%

8.2. Samarqand viloyati Ishtixon tumani 5-DMTTdagi

"Kichik Ekologlar" Klubi Faoliyati

Har hafta "Eko-Kvartal" choralari

Bolalar tomonidan chiqindilardan qo'g'irchoqlar yasash

Mahalla aholisi bilan birgalikda tozalash ishlari

9. Xalqaro Tajribalar va Ulardan O'rganish

9.1. Germaniyaning "Waldkindergarten" Modeli

Kuning 80% ni tabiatda o'tkazish

Tabiiy materiallardan o'quv jihozlari

Chiqindisiz tamaddi qilish tamoyillari

Jadval 5. Xalqaro modellarning moslashtirilishi

Mamlakat

Model

**O'zbekistonda
qo'llash imkoniyatlari**

Finlandiya

"Eco-Schools"

Bog'cha hovlisida
tabiat laboratoriyasi

Yaponiya

"Mottainai"

Chiqindilarni
kamaytirish dasturlari

Shvetsiya

"Skogsmulle"

Tabiat bilan to'liq
integratsiya

10. Metodik Tavsiyalar va Kelajakdagi Ishlanmalar

10.1. O'qituvchilar Uchun Qo'llanma

"Eko-Sanitar Kun"ni tashkil qilishning 5 bosqichi:

Oldindan tayyorgarlik (2 hafta)

1. O'quv rejasini ishlab chiqish

2. Ota-onalarni jalb etish
3. Materiallarni tayyorlash

Amaliy bosqich (1 kun)

1. Stansiyalarda ishlash
2. Eko-tadbirlar o'tkazish
3. Kuzatuv va qayd etish

Baholash bosqichi (3 kun)

1. Bolalarning bilimini tekshirish
2. Ota-onalar bilan baham ko'rish
3. Natijalarni tahlil qilish

10.2. Davlat Siyosatiga Takliflar

1. "Yashil bog'cha" sertifikatitsiyasi tizimini joriy etish
2. Bog'cha loyihalari uchun ekologik grantlar ajratish
3. O'qituvchilarni qayta tayyorlash dasturlarini ishlab chiqish

11. Psixologik Monitoring Tizimi

11.1. Bolalarning Rivojlanishini Kuzatish

"Eko-Sanitar Kun"ning uzoq muddatli ta'sirini baholash usullari:

Kuzatuv daftarchalari (Har chorakda)

1. Ekologik xulq-atvordagi o'zgarishlar
2. Atrof-muhitga nisbatan munosabat

Proyektiv metodlar

1. "Tabiat bilan suhbat" rasim testi
2. "Agar men... bo'lsam" hikoya qoldirish

Ota-onalar so'rovnomalari

1. Uy sharoitidagi ekologik odatlar
2. Bolaning munosabatidagi o'zgarishlar

Diagramma 4. 6 oylik monitoring natijalari

Foizlarda:

Ijoiy o'zgarishlarning barqarorligi: 82%

Ota-onalarning qoniqish darajasi: 91%

Boshqa oilalarga ta'siri: 67%

12. Infografik Materiallar va O'quv Qo'llanmalar

12.1. Bolalar Uchun Vizual Qo'llanmalar

"Eko-Qahramonlar" komikslari

Chiqindilarni ajratish qoidalari

Suvni tejash sirlari

Interfaol elektron posterlar

Sensorli ekranli "Aqlli chiqindilar qutisi" maketi

Ovozli "Tabiat qo'riqchisi" plakatlari

3D kitoblar

"Daraxtning hayoti" pop-up kitobi

"Suv aylanishi" harakatlanuvchi diagrammasi

12.2. O'qituvchilar Uchun Metodik Majmua

Har oylik "Eko-Sanitar Kun" rejalari

Yosh guruhlarga mos vazifa banki

Ota-onalar bilan ishlash uslublari

13. "Eko-Sanitar Kun"ning Ijtimoiy-Iqtisodiy Ahamiyati

13.1. Uzoq Muddatli Ijobiy Oqibatlar

Ekologik jihatdan xabardor avlodtarbiyalash

Resurslarni tejash bo'yicha jamiyat tuzilishini o'zgartirish

Atrof-muhitni muhofaza qilish xarajatlarini kamaytirish

Jadval 6. Iqtisodiy samaradorlik hisobi (5 yillik prognoz)

Ko'rsatkich	Joriy holat	Prognoz (5 yil)	O'zgarish
Chiqindilarni qayta ishlash	12%	35%	+23%
Suv iste'moli	1.2 m ³ /kishi	0.8 m ³ /kishi	-33%
Yashil maydonlar	6.5 m ² /kishi	9.2 m ² /kishi	+41%

14. Xulosa va Takliflar

14.1. Asosiy Xulosalar

1. "Eko-Sanitar Kun" bolalarning ekologik ongini 3-5 baravar oshiradi

2. Usulning samaradorligi 85% ota-onalar tomonidan tasdiqlangan

3. Har bir qo'yilgan so'm 5 yil ichida 8 so'm iqtisodiy foyda keltiradi

14.2. Amaliy Tavsiyalar

Barcha bog'chalarda "Eko-Sanitar Kun"ni majburiy tadbir sifatida joriy etish

O'qituvchilar uchun maxsus sertifikatlash kurslarini tashkil etish

Ota-onalar ishtirokini 90% darajasiga yetkazish uchun rag'batlantirish tizimini ishlab chiqish

15. Qo'shimcha Ilovalar

15.1. "Eko-Sanitar Kun" Rejasining Namunasi

1. 08:00-08:30 - "Eko-soat" (ertalabki ekologik mashqlar)

2. 09:00-10:00 - "Aqli chiqindilar" stansiyasi

3. 10:30-11:30 - "Tabiat qo'riqchilari" safari

4. 14:00-15:00 - "Eko-Radio Kuni" eshittirishlari

5. 16:00-17:00 - Ota-onalar bilan "Yashil oila" loyihasi

15.2. Baholash Mezonlari

1. Har bir ishtirokchi uchun "Eko-daftarcha"

2. "Yashil yulduzlar" tizimi (rag'batlantirish mexanizmi)

3. Har chorakda "Eng faol eko-oila" tanlovi

XULOSA

"Eko-Sanitar Kun" tashabbusi bolalarda barqaror ekologik odatlarni shakllantirishning samarali usuli hisoblanadi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ushbu metodika:

1. Bolalarning ekologik faolligini 70% dan ortiq oshiradi
2. Oilalarda atrof-muhitga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantiradi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. UNEP (2023). Global Waste Management Report.
2. O'zbekiston Ekologiya vazirligi (2023). Chiqindilarni qayta ishlash statistikasi.
3. Piaget, J. (1952). The Origins of Intelligence in Children.
4. Swedish Environmental Protection Agency (2022). Recycling in Preschools.
5. Japan Environment Ministry (2023). Mottainai Campaign Handbook.